

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Барабаш Світлани Миколаївни
«Поетика художньої прози Михайла Козоріса: жанрово-стильові аспекти»
(Київ, 2017), подану на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література

У контексті українського літературного процесу першої третини ХХ ст. окреме місце належить талановитому, проте досі маловідомому широкій аудиторії письменнику М. Козорісу, котрий зробив значний внесок у розвиток вітчизняної прози, літературознавства та публіцистики. Саме поетиці його прози й присвячена дисертація С. Барабаш. Творчий доробок М. Козоріса досі залишався належним чином непрочитаним та неоціненим, адже його твори через злочинну суть тоталітарної системи, жертвою якої став митець, довгі роки перебували у спецфондах, а значна частина надрукованих у 20-х та на початку 30-х рр. ХХ ст. досі не перевидавалися. У сучасному літературознавстві вже є окремі спроби осмислення творчості М. Козоріса: дисертантка вказує на таких дослідників, як Ф. Погребенник, І. Приходько, М. Хороб. Тут варто назвати й Т. Бикову, адже в її монографії («“Верховино, світку ти наш...”: гуцульський текст української літератури першої третини ХХ століття», 2015) та докторській дисертації («Гуцульщина як текст в українській літературі першої третини ХХ століття», 2016) окрему увагу приділено творчості М. Козоріса, зокрема повісті «Чорногора говорить». Водночас, попри вже існуючі студії, творчий доробок М. Козоріса потребував окремого наукового дослідження, у якому системно та всебічно було б сформоване концептуальне бачення художньої природи творчості митця. У цьому сенсі своєчасність й актуальність дисертації С. Барабаш, присвяченої комплексному осмисленню жанрово-стильових, проблемно-тематичних, образних аспектів творчого доробку М. Козоріса, не викликає сумнівів. Важливо, що предметом дослідження обрані ключові чинники формування творчої індивідуальності митця: тематика, ідейний зміст, стиль, жанр, сюжетно-композиційна структура, образи, психологізм, творчий експеримент. Системне аналітичне осмислення

поетики творчості М. Козоріса в контексті літературного процесу першої третини ХХ ст., формування уявлення про творчу індивідуальність митця крізь призму новітньої літературознавчої методології та на основі маловідомих архівних матеріалів свідчить про наукове новаторство дисертаційної роботи. Слід підкреслити доцільність залучених до дослідження методів, з-поміж яких – культурно-історичний, порівняльно-історичний, системний, рецептивний, біографічний. До цього переліку можна було б додати й герменевтичний, адже в дисертації його принципи використані, зокрема, вони реалізовані безпосередньо в стратегії дослідження: від тексту до інтерпретації; від частини до цілого (кожен твір митця мислиться частиною його творчого універсуму, який, в свою чергу, є частиною соціокультурного контексту епохи) й від цілого до часткового (епоха, контекст вплинули на поетику окремих творів).

Сформульовані мета і завдання дослідження зумовили логіку викладення матеріалу та структуру дисертації. У першому розділі_ («Літературознавча рецепція малої прози Михайла Козоріса перших десятиліть ХХ століття»), базованому на синкретизмі теоретичних та історико-літературних аспектів, з'ясовано чинники художньої природи творчості М. Козоріса, висвітлено генезу й контекст формування творчої індивідуальності митця. Аналіз поетики творів письменника розпочинається з'ясуванням теоретичних аспектів, зокрема семантики понять «жанр», «стиль», «поетика», що видається цілком умотивованим підходом у сенсі формування як теоретичного підґрунтя дослідження, так і обґрунтування доцільності використання зазначеної термінології. Апелювання до позицій зарубіжних та вітчизняних учених (Б. Томашевський, Ю. Тинянов, В. Виноградов, В. Жирмунський, Ю. Лотман, І. Франко, М. Кодак, Н. Копистянська, Г. Клочек) дозволило визначити найбільш прийнятні підходи до аналізу творчості досліджуваного письменника й послідовно їх дотримуватися. Йдеться про розуміння поетики творчості М. Козоріса як цілісної єдності підсистем та елементів, організованих відповідно до художньо-філософської ідеї й творчих принципів автора (с. 29).

Важливо, що розкриття жанрової та стильової специфіки творчості М. Козоріса відбувається в контексті художніх тенденцій епохи, в яку жив митець, у порівнянні з аналогічними художніми формами й творчими пошуками українських письменників перших десятиліть ХХ ст. (Марко Черемшина, Л. Мартович, Т. Бордуляк, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, Ю. Яновський, А. Головка, Г. Косинка та ін.). Такий підхід дозволив дослідниці з'ясувати як індивідуальні, новаторські аспекти творчості М. Козоріса, так і виявити те спільне, що об'єднує його з літературною традицією та культурним контекстом доби.

На основі комплексного текстового аналізу С. Барабаш вдалося простежити жанрову еволюцію творчості М. Козоріса (від малих до великих епічних жанрів), вірно окреслити жанрову природу прозових форм (соціально-психологічна новела, новела акції, нарис, оповідання, поезія в прозі, соціально-психологічна повість у новелах, соціально-ідеологічна повість, роман). Важливо, що жанрологічні проблеми досліджуваних творів дисертантка повсякчас розглядає в єдності зі стильовими чинниками. Констатуєчи й ілюструєчи співіснування у творчому доробку митця елементів експресіонізму, імпресіонізму, неореалізму, екзистенціалізму, С. Барабаш обґрунтовано визначає стильовий синкретизм як ознаку індивідуальної творчої манери М. Козоріса. Взаємообумовленість жанрових та стильових особливостей доведені системним аналізом конкретних творів.

Життєвий шлях талановитого, з трагічною долею письменника тісно пов'язаний з його творчими пошуками, тому цілком умотивованим видається звернення дисертантки до знакових подій життя М. Козоріса, що дозволило простежити формування світоглядних і творчих принципів письменника, розкрити його професійні, творчі, громадянські інтереси та позиції, увиразнити особистісну й мистецьку оригінальність і, водночас, акцентувати на його інтегрованості в соціокультурний контекст епохи. З життєвою і творчою долею митця пов'язана й рецепція його доробку, котру ретельно простежила авторка

дисертації (від оцінок сучасників письменника до розвідок дослідників початку ХХІ ст.).

На основі аналізу показових творів М. Козоріса («Кровопійці», «У містечко», «По кам'яній стежці» та ін.), С. Барабаш вдалося розкрити проблемно-тематичний спектр малої прози письменника (життя та психологія селянина-гуцула, жіноча доля та ін.), висвітлити принципи психологізму, репрезентовані переважно на рівні образної системи (психологічний портрет, внутрішній монолог, символіка, художня деталь).

У другому розділі («Жанрово-стильові особливості повістевой і романної прози Михайла Козоріса») увага дослідниці сфокусована на з'ясуванні художніх домінант середньої та великої прози письменника. Розглядаючи повість «Село встає» у контексті ідейних настанов письменницької організації «Плуг», авторка акцентує на типових для соцреалізму героях-антагоністах, сюжетних кліше, тематиці та принципах їх розкриття, що зумовили жанр твору, вмотивовано кваліфікований як соціально-ідеологічна повість. Важливим аспектом, що увиразнює місце повісті «Село встає» у тогочасному літературному процесі, є історія її написання та співвіднесеність із твором А. Головка «Бур'ян». Системний аналіз повісті М. Козоріса дозволив з'ясувати особливості письменницької рецепції соцреалістичного канону й зробити обґрунтований висновок про те, що повість «Село встає» не є класичним твором епохи соцреалізму, адже «вона тільки фіксувала початок функціонування радянських ідеологем та архетипів у літературі» (с. 89), серед яких: опозиція антагоністичних сил, схематичність у характеристиці негативних персонажів, актуалізація проблеми єднання міста й села.

Аналізуючи повість М. Козоріса «Чорногора говорить», С. Барабаш розкрила жанрову природу твору, аргументовано довівши його приналежність до жанру соціально-психологічної повісті, унікальність і новаторство якої полягає у синкретизмі жанрових чинників повісті та новели, а також у тому, що цей твір передував появі аналогічних жанрових утворень в українській

літературі. Свої міркування про жанрову специфіку повісті «Чорногора говорить» дослідниця доречно аргументує поглядами на явище циклізації й новелізації таких дослідників, як М. Бахтін, Х. Хамракулова, Л. Якименко, П. Панченко, В. Фащенко, М. Пащенко, П. Рудяков та ін. У цьому контексті слід було б врахувати й позиції О. Бровко, публікації та монографія якої («Новела в структурі української прози: модифікації та функції», 2011) присвячені аналогічним проблемам.

Загалом, аналіз функцій новел, особливостей сюжету й хронотопу, характерів героїв сприяв формуванню цілісного уявлення про поетику твору «Чорногора говорить».

Роман «Голуба кров» цілком доречно осмислюється дисертанткою у руслі розвитку української романістики 20-х – 30-х рр. ХХ ст. як одне з її знакових, проте належно неоцінених явищ. Порівняння твору «Голуба кров» із романом «Апостол черні» О. Кобилянської дозволило виявити не лише спільні ідейні та жанрові аспекти, простежити відмінності у зображенні героїв (патріот / псевдопатріот), а й увиразнити інтегрованість М. Козоріса у контекст ідейно-естетичних пошуків українських митців першої третини ХХ ст., творчість яких об'єднує актуалізація національних та державотворчих ідей. Варто зазначити ще й те, що доля цих творів схожа: вони не перевидавалися за радянських часів; проте якщо з романом О. Кобилянської сучасний читач вже має можливість познайомитися, то твір М. Козоріса, на жаль, досі (з 1932 р.) залишається раритетним виданням.

Системний аналіз жанрової структури роману «Голуба кров» сприяв формуванню обґрунтованого твердження про його синкретичну природу. Йдеться про поєднання ознак таких жанрових різновидів, як роман виховання (відтворення процесу формування особистості, показ позитивних ідейних настанов героя, реалізованих у націоцентричній свідомості, служінні рідному народові), роман-епопея (масштабність хронотопу), роман-хроніка (дотримання часової послідовності у відтворенні подій), кінороман (наявність кадрів-сцен), а

також урбаністичний та сатиричний романи. Виявлення таких особливостей твору, як передача вражень, емоцій, фіксація деталей настроєвих та психологічних станів, внутрішній монолог, важлива роль персоніфікованого і ліризованого пейзажу дозволили авторці дисертації зробити обґрунтований висновок про домінування імпресіоністичних стильових ознак у романі «Голуба кров».

Третій розділ дисертації («Ідейно-тематична й характерокреаційна специфіка повісті “Чорногора говорить” та роману “Голуба кров”») є спробою формування комплексного уявлення про змістові й образотворчі чинники кращих творів М. Козоріса. Проблематика та стиль повісті «Чорногора говорить», як правомірно стверджує С. Барабаш, взаємопов’язані: проблеми впливу історичних обставин на буття індивіда, пошук людиною сенсу життя, теми вибору та зради актуалізують риси експресіонізму та екзистенціалізму; такі ж теми, як зображення життя, звичаїв, родинних стосунків, мислення гуцулів взаємообумовлені реалістичними стильовими принципами. Аналіз образів героїв спрямований на з’ясування засобів творення характерів, чинників увиразнення психології. Принципи розкриття проблеми екології природи та душі людини простежуються у контексті аналізу образу Миколи Зеленчука, особливості якого дозволили розширити контекст дослідження проєкціями на твір І. Франка «Як Юра Шикманюк брів Черемош». Уважний аналіз образу героя сприяв формулюванню головної ідеї повісті – відірваність від власного роду й землі не може принести душевного спокою (с. 138, 139). Важливо, що, послуговуючись принципами компаративістики, дисертантка вдається до порівнянь аналізованих проблем та образів із проблематикою та характерами, репрезентованими у творах письменників, що теж розкривали гуцульську тематику (І. Франко, Г. Хоткевич) та відтворювали аналогічні проблеми, зокрема моральну деградацію сільської родини й суспільства загалом, руйнування автентичного життя гуцулів, загрозу існуванню Гуцульщини (твори І. Нечуя-Левицького, Марка Черемшини, М. Ломацького, О. Кобилянської).

Окреме місце в розділі відведено розкриттю особливостей етнонаціонального простору гуцулів, відображеного у повісті. Показово, що С. Барабаш не лише окреслила відтворену обрядовість (весілля, поховання, хрестини та ін.), а й з'ясувала символічний зміст та художні функції її елементів, зробила обґрунтовані висновки про специфіку індивідуально-авторської інтерпретації гуцульського світу, вказала на суголосність і відмінність у зображенні ментальних особливостей та обрядовості гуцулів у повісті М. Козоріса й у творах Г. Хоткевича, Марка Черемшини, В. Гжицького, М. Коцюбинського та ін.

Дослідження художнього психологізму роману «Голуба кров» здійснюється шляхом аналізу образу головного героя, зокрема його зовнішності, вчинків, діяльності та специфіки внутрішнього світу. Особливості образу Товарницького увиразнюються у контексті аналізу інших героїв роману, виявляються через з'ясування зображально-виражальних засобів (сатира, іронія), наративних чинників (мова автора, мова героя), а також підкресленням спорідненості персонажу зі схожими героями української та зарубіжної літератур. Аналіз образу Товарницького, в якому типізовані риси окремих представників галицької інтелігенції перших десятиліть ХХ ст., дозволив простежити особливості розкриття проблеми псевдопатріотизму, що мала реальну основу, адже була і, на жаль, залишається поширеною у середовищі української інтелігенції.

У загальних висновках до дисертації системно підсумовано результати дослідження, визначені його ключові ідеї. Слід наголосити на важливій ролі додатку Б, розміщеного після списку використаних джерел, у якому репрезентовані прижиттєві видання прозових, літературознавчих, публіцистичних творів М. Козоріса, рецензії на його твори тощо.

Загалом, ґрунтовність текстового аналізу, системність порівняльного аспекту, вмотивованість зроблених висновків, значна теоретико-методологічна й джерельна база дисертації свідчать про її наукову вагомість, теоретичне та

практичне значення. Позитивно оцінюючи наукове дослідження С. Барабаш, слід висловити й окремі побажання та зауваження.

1. Експериментальність у дисертації визначається як одна з ознак прозописьма М. Козоріса, твори якого, як зазначає дисертантка, «є свідченням експериментальних можливостей як малих форм, так і повістєвого й романного жанрів» (с. 33). Щодо повісті у новелах «Чорногора говорить» і роману «Голуба кров» таке твердження не викликає заперечень, проте стосовно малої прози, зокрема оповідань «Кровопійці», «Купували образи» (с. 63), воно видається дискусійним. Очевидно, варто було б чіткіше увиразнити, в чому ж саме полягає експериментальний характер малої прози М. Козоріса. Адже за формою та змістом малі прозові форми письменника важко надаються до порівняння з власне експериментальною прозою (твори М. Йогансена, А. Любченка, В. Домонтовича, Г. Шкурупія). Натомість, ідейно-тематичною, жанрово-стильовою, образною специфікою вони інтегровані в контекст художніх традицій Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка й суголосні творам Марка Черемшини, Т. Бордуляка, В. Стефаніка, М. Коцюбинського, С. Васильченка, для яких явище художнього експерименту загалом не властиве, йдеться, радше, про новаторство, виявлене на певних художніх рівнях (жанровому, стильовому, образному).

2. В аналізі жанрово-стильової специфіки досліджуваних творів подекуди спостерігається змішування жанрових та стильових характеристик. Зокрема, аналізуючи роман «Голуба кров», дисертантка зазначає, що цей твір «тяжіє до лірико-імпресіоністичного жанрового різновиду» (с. 123). Проте лірико-імпресіоністична природа роману є ознакою його стильової специфіки, а не жанрової. Натомість, жанровими характеристиками твору «Голуба кров» є поєднання елементів таких різновидів роману, як роман-виховання, роман-хроніка, роман-епопея, кінороман тощо.

3. У дисертації трапляються дискусійні формулювання, наприклад: «співіснування багатостильності» (с. 37, 62; очевидно, співіснувати можуть

елементи декількох стилів, що й творить багатостильність, або, краще сказати, стильовий синкретизм); «роман-розв'язання» (с. 112; на означення творів «Майстер корабля» Ю. Яновського, «Вальдшнепи» М. Хвильового); «пастуша цивілізація Карпат» (с. 106; характеристика гуцулів); «суспільне бачення соціуму» (с. 161).

Зазначені зауваження мають рекомендаційний характер; вони можуть бути враховані під час подальших студій, зокрема при підготовці монографії на основі дисертаційного дослідження.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що комплексний аналіз поетики прози М. Козоріса дозволив авторці дисертації системно дослідити жанрово-стильову природу творів письменника, фахово вивчити їхню ідейно-тематичну та образну парадигми, а, відтак, досягти поставлених мети й завдань, отримати нові науково-обґрунтовані результати і репрезентувати цілісну наукову рецепцію творчого спадку М. Козоріса. Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані та відображені в авторефераті. Отже, дисертація «Поетика художньої прози Михайла Козоріса: жанрово-стильові аспекти» є новаторською, завершеною, самостійною кваліфікаційною науковою роботою, що відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.). Відповідно, авторка дисертації – Барабаш Світлана Миколаївна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови,
літератури та східних мов
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»

І.Л. Приліпко